

ÇALDIRAN SAVAŞI ESNASINDAKİ OSMANLI-SAFEVİ MÜCADELESİNDE MEMLÜKDEVLETİ'NİN TUTUMU

Cüneyt KANAT*

Osmanlıların Memlûk Devleti*ni mağlup ederek Mısır'ı 1517'de fethetmeleri, bu devletin İslam ülkelerindeki yayılması tarihinin en büyük bölümünü oluşturur ve üç yıldan daha kısa sürede gerçekleşmiştir. Osmanlılar'ın Doğudaki ve Güneydeki yayılma alan olan iki Müslüman devletten birisi, kendilerinin son verdiği sünî Memlûk Türk Devleti, diğeri ise. yeni kurulmuş olan Safevî Devleti idi ki, Osmanlılar Çaldıran'da müthiş bir darbe vurmuş olmasına rağmen o yaşamayı sürdürebilmiş ve Osmanlı Devleti'nin Doğu sınırı boyunca yüzyıllarca değişmez bir tehlike kaynağı olarak kalmıştır. Osmanlılar, Memlûk Devletine son verdikten sonra, çok kısa bir sürede Mısır, Hicaz, Suriye, Irak ve Doğu Anadolu ile Kuzey Batı İran'ı topraklarına katabildiler. Ek bir çabayla da Kızıl Deniz ve Basra Körfezinde de hakimiyetlerini kurmaya çalıştılar. Bu fetihler ayrıca onların bir çok değişik etki ve nüfuzlanım Kuzey Afrika ülkelerine yayılmasını sağladı¹.

İşte böylesine önemli hadiselerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan Mısır'ın fethinden az önce, Osmanlılar ile Safevîler Çaldıran Savaşı (1514) ile kozlarını paylaşmışlardı. Çaldıran savaşında mücadele eden bu iki devlet, yani Osmanlılar ile Safevîler, aslında Memlûk Devleti'nin varlığını tehdit eden ciddi birer tehlike idiler. Bu sebeple onların birbirleriyle mücadele etmesi ve güç kaybederek yıpranmaları, Memlûk Devleti'nin geleceği açısından iyi bir gelişme gibi gözüküyordu. Ancak bu İki güçlü devletin mücadelesinden istifade edebilmek akıllıca bir siyasetin uygulanabilmesi ile mümkün olabilirdi. Bu hadiselerden yaklaşık bir asır önce Memlûk tahtında oturan Berkuk. Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde çok dikkatli olmuş ve bu devlet ile İslâm Dünyası'nın liderliğini yapma mücadelesi vermiş olmasına rağmen, Timur tehlikesi sebebiyle ilişkilerinde esnekliğe azami derecede özen göstermişti. Özellikle Berkuk'un şu sözleri O'nun siyasi dehasını ve geleceği görmedeki kabiliyetini açıkça ortaya koymaktadır; "Ben Timur'dan korkmuyorum, çünkü O'na karşı herkes bana yardım ediyor, ancak İbn Osmaudan korkuyorum." Berkuk'un bu korkusunda ne kadar haklı olduğu yaklaşık olarak birbuçuk asır sonra Osmanlı Devleti'nin Memlûklerle son

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ David A valem, "The End of the Mamlûk Sultanate", *Studia Islamica*, S. LXV. Paris, s. 126.

vermesiyle ortaya çıkmış oldu². Berkuk'un yukarıdaki sözü söylemesinden bir asır sonra İran'dan Safevîler Devleti ortaya çıkıyor ve bu kez belki de Safevîler'in hükümdarı Şah İsmail, yıllar önce Timur'un emdiği rolü üstlenmeye hazırlanıyordu. Ancak bu esnadaki şanların Timur, Yıldırım Bayezid ve Berklik zamanındakinden çok daha farklı olduğu gelişen olaylar ile zaman içersinde ortaya çıkacaktı.

Memlûk Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler II. Bayezid devrine dek ufak tefek sürtüşmeler bir kenara bırakılırsa genellikle iyi olmuş ve hatta Timur'un Suriye'yi tehdit ettiği sırada, Yıldırım Bayezid ve Toktamış ile Timur'a karşı bir iltifak girişiminde bile bulunulmuştu³. Ancak bu dostça münasebetler özellikle 1485' den 1490'a kadar beş sene devam eden savaşlar ile sona ermiştir. Bu esnada iki devlet arasında yapılan barış ise, bazı küçük problemler gözardı edilirse yaklaşık onbeş sene devam etmişti⁴. Daha sonra II. Bayezid'in yerine tahta Yavuz Sullan Selim geçmiş ve bu sırada Memlûk Sultan'ı olan Kansuh el-Gûrî O'nunla iyi ilişkiler kurmak istediğinden O'nun tahta çıkışını tebrik için değerli hediyeler ile birlikte Emir Âlıûr Sâni olan, Emir Aktay et-Tavîl'i elçi olarak göndermiştir⁵. Bu elçi, Yavuz Sultan Selim tarafından huzura kabul edilmiş ve çok iltifat görmüştür⁶. Ancak her iki tarafın da samimi olmadığı fakat siyasetleri gereği sürdürünne gayret etlikleri bu iyi gibi gözükten ilişkiler Çaldıran Savaşı'nın hemen ardından Dulkadir Bey'i Alâuddevle meselesi ile ilgili olarak tekrar bozulacaktır⁷. Muhakkak ki durumun bu noktaya gelmesinden önceki, yani Çaldıran Savaşı arefesindeki Memlûk-Osmanlı münasebetlerini bu savaş esnasındaki Memlûk Devleti'nin tavrını daha iyi anlayabilmek için ayrıntılı olarak ele alacağız. Buna ek olarak özellikle Dulkadir Bey'i Alâuddevle'nin Çaldıran Savaşı Öncesinde Osmanlılar'ı bir kenara bırakıp.. Safcî ve Memlûkler ile birlikte hareket edip mümkün olduğu kadar da bunu el altından yapmaya çalışmasının⁸ yarattığı karışıklığı ortaya koymak zorundayız. Aynı şekilde Memlûk Devletini ciddi anlamda tehdit eden ve en az Osmanlılar kadar tehlikeli olan Safevîler'in durumunu da göz ardı edemeyiz.

² Cüneyt Kanat. *Memlûk-Thnurlu Münasebetleri (1382-1447)*, Bayılmamış Doktora Tezi, E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1996, s. 233.

³ Takiy ed-Dîn Ahmed b. Âli el-Makrîzî, *Kilâb es- Suluk l.i- Ma'rifet Düvel el- Mutûk*, 1U-2, nşr. Saïd Abdulfettah Âsur, Kahire 1971, s. 813; İbn Hacer el-'Askalânî, *İnha' el-Gımur bi-Ebnâ' el-'Umr*. El, nşr. Muhammet' Abd el-Muîd Han, 2. Baskı, Beyrut 1986, s. 199-200; Nâsireddîn Muhaimmed b. Abdurrahîm b. el-Furât, *Târih İhn el-Furât*, DC-2, nşr. Koslantin Zcîg-Neclâ İzzeddin, Beyrut 1938. s. 381-382; Rbu'l-Mehâsin Yusuf b. Tagriberdi, *en-Nucfm ez-Zâhîre fi Mulfik Mısr ve l-Kahire*, XII, nşr. Dâr el-Kutub el-Mısiyye, b. y. ve t. y., s. 796.

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. Baskı, Ankara 1983, s. 187-195.

⁵ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûrî Vekâi' ed-Duhûr*, IV, nşr. Muhammed Mustafa, Kahire 1984, s. 324.

⁶ Sdâlaüm Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969. s. 168-169.

⁷ Cclâl-zâde Mustafa, *Selim-Nâme*, Haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara 1990, s. 397; W. W. ClitTord, "Some Observations on the Course of Mamluk-Safevi Relations (1502-1516/908-922) II". *Der İslam*, Band 70 Heft 2, Berün-New York 1993. s. 27].

⁸ İbn Zünbül, *Ahi ret el-Memâlik*, nşr. Abdulmena'm Âmir. b. y. ve t. y., a 19; Refet Yınaıç. *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s. 96.

Akkoyunlu Devleti'ni ortadan kaldırarak Azerbaycan, Irak-ı Acem, Irak-i Arap ve İran'ı ele geçirip Ceyhun nehrine kadar sınırlarını genişleten Şah İsmail, 1510'da Özbeklerde karşı da galip geldikten sonra iyice güçlenmişti. Böylece artık O, Memlûkler için de çekinilmesi gereken bir düşman idi⁹. Çünkü Şah İsmail, Batıdaki verimli topraklar üzerindeki Memlûk hakimiyetine karşı tarihi İran muhalefetine yeniden canlandıracak ve İlhanlılar ile Timurlular'ın yerini almaya çalışarak bu ideoloji ile kendisine yeni bir hız katacaktı. İran'da başarılı bir devlet kurma ile geçen on yıllık sürede cesaretlenen Safevî tehlikesi, 1512 yılında sadece Anadolu'da değil, Suriye. Hicaz ve hatta Mısırın kendisinde bile Memlûk otoritesine karşı koymaya hazır bir İal almıştı¹⁰. Bu noktaya gelmeden bir süre önce, daha II. Bayezid hükümdar iken 1507 yılında Osmanlı'nın doğu sınırlarındaki Safevî tacizine karşı, Osmanlılar büyük bir orduyu Ankara'da toplarken, diğer taraftan Şehzade Korkut başkanlığındaki bir heyeti de Memlûk Devleti'ne göndererek Şah İsmail'e karşı birlikte hareket etme isteklerini ilettiler. Bu istek Kuzey Halep'teki Safevî baskısını rahatlatmak için Memlûk Sultanı el-Gûrî tarafından uygun görüldü. Bundan yalnızca bir kaç ay sonra Osmanlı elçileri tCalire'ye tekrar gelerek Şalı İsmail'e Karşı ittifak kulisini devanı ettirdiler. Yine bu esnada Suriye'den gelen haberde Şah İsmail'in askerlerinin Fırat'ı geçerek, Memlûk Devleti topraklarının yakınlarına kadar ulaştığı ve bunun üzerine Alâüdevle'nin, Türkmenleri toplayarak onların üzerine yürüyüp harb ettiği bildiriliyordu¹¹. Bu hadiseden bir kaç yıl sonra 916 yılı Cemadi el-Üla ayında (Ağustos/Eylül-1510) Bire naibinden Sullan'a gelen haberde; O'mın Şalı İsmail'e mensup bir grup nisam yakaladığı ve onların elinde Şalı İsmail'den bazı Frenk krallanna yazılmış bir mektup olduğu ve bu Mektupta da Şalı İsmail'in bu krallara, onlann denizden kendisinin ise karadan olmak şartıyla Memlûk Devleti üzerine yürümeyi teklif ettiği bildiriliyordu¹². Bu son gelişme, yani Safevîler'in Batılı deniz güçleri ile ittifak kurma isteğini ifade eden gizli mektubun Memlûkler tarafından ele geçirilmesi, Yavuz Sultan Selim'den önce Memlûkler ile Osmanlılar arasında yapılan ittifakın ana sebebi oldu. Memlûk Devleti, kendi istihbarat birimlerinin müdahalesi ile ortaya çıkan bu durumdan sonra, Osmanlıların uzun zamandır devam eden ikili işbirliği davetini kabul etti. Hatta bir Memlûk elçisi kısa bir süre sonra İstanbul'a giderek, Osmanlılar'dan geleceğe dönük, Safevîlefe karşı destek lafep etti. İstanbul-Kahire eksenindeki bugüne kadar olan ilk kayda değer gelişme ise 1511 Haziranında Memlûk-Osmanlı ortak askeri operasyonunun Fırat'ın Batı kıyısındaki Safevî müfrezesini sürmesi ile ortaya çıktı. İşte bu stratejik gelişim, Şalı İsmail'e karşı 1514 yılında kesin tavrını koyan yeni Osmanlı sultanı Yavuz Selim tarafından da muhafaza edilmeye çalışıldı¹³. Ve bundan sonra da Osmanlı, Safevî ve bazen de Dulkadirli elçilerinin Kahire'ye olan yoğun trafiği başladı. Şimdi bu gelişmeleri sırasıyla ve mümkün olduğu kadar özetleyerek vermeye çalışalım.

⁹ İ H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 258-259.

¹⁰ W, W. Clifford, "Some Observations on the Course of Mamluk-Safevi Relations (1502-1516/908-922) I", *Der İslam*, Band 70 Hefl2, Berlin-New York 1993, s. 247.

¹¹ İbn İyâs, *Bedâ'ez-Zuhûr*, IV, s. 118-119,122; W. W. Clifford, *çig.m. II*, s. 268-269.

¹² İbn İyâs, *Bedâ'ez-Zuhûr*, IV, s. 191; David Ayalon, *cLg.m.*, s. 131.

¹³ W. W. Clifibrd. *a.g.m II*, s. 169-170.

Safevî hükümdarı Şah İsmail ile Memlûk Devleti arasındaki münasebet genellikle istikrarsız bir şekilde devam ediyordu. Daha 917 yılı Rebi'ül-Evvel ayının 18'inde (15 Haziran 1511) Şah İsmail'in elçisi Kahire'ye gelmiş ve O'nun mektubu ile içinde bir mushaf ve seccadenin de bulunduğu çeşitli hediyeler sunmuş olmasına rağmen bir yıl sonra 918 yılı Muharrem ayında (Marl/Nisan-1512) Halep naibinden alınan haberdan, Safevî Öncü birliklerinin Bire civarında görüldüğü ve Bire askerlerinden bir grubun bu askerler ile karşılaştığı öğreniliyor ve Memlûk Sultanı'nın da bu habere çok cam sıkılıyordu¹⁴. Yine aynı tarihlerde Alâuddevle'nin elçisinin Kahîre'ye gelerek Sullan'a çeşitli hediyeler takdim etmesi de dikkat çekicidir¹⁵.

918 yılı Rebi'ül-Âhir ayının 12'sinde (27 Haziran 1512) yaklaşık iki yıl önce Şah İsmail" e elçi olarak gönderilmiş olan Temur Bey el-Hindî Kahire'ye geri döndü. O yolculuğu esnasında yanındaki adamlarından bir kısmını ve atlarını kaybetmiş, bu yüzden büyük sıkıntılar çekmişti. Temur Bey'den öğrenildiğine göre; Şah İsmail O'na fazla itibar etmeyip ikramda bulunmayarak, kendisini yalnızca bir kez huzura kabul etmiş ve Sultan'ın gönderdiği cevabî mektubu Temur Bey'e vermeyip kendi elçisi ile göndermişti. Temur Bey Siryakos Hankahı'na geldiği zaman Sultan'a haber göndererek yanında Şah İsmail'in elçisinin de olduğunu bildirdi. Sultan elçiyi karşılamak üzere. Muhtesib olan ez-Zeynî Bercekat b. Musa'yı görevlendirdi. Daha sonra Şah İsmail'in elçisi, Kanı Bey es-Sullâk'ın evine yerleştirildi. İki gün sonra ayın 14'ünde (29 Haziran) Sultan elçiyi kabul etti ve bu esnada elçi kırk tane hamalın taşıdığı çeşitli hediyeleri Sultarı sundu. Elçi ile birlikte Şah İsmail'in iki Emir'i de Sultan'ın huzurunda idi ve o sırada Safevî hükümdarının mektubu Kansuh el-GûrTye verildi. Mektup hemen orada okundu, ancak içindeki hoş olmayan sözler ile bazı çığ laflar Sultan'ın canını sıktı. Daha sonra elçi ve yanındakiler ikametgâhlarına döndü. 918 yılı Cemâdi el-Ûla ayının SMnde (22 Temmuz 1512) Sultan Şah İsmail'in elçilerini tekrar kabul ederek onlara hila't giydirdi ve cevabî mektubunu da verdi. Bu mektupta Sultan Şah İsmail'e O'nun kullandığı üsluptan daha sert bir üslup ile cevap veriyordu. Çünkü Memlûk Sultam'na göre Şah İsmail bunu hem elçisine kötü davranmak hem de yazdığı mektupla fazlasıyla haketmişti. Böylece Sultan ile Şah İsmail arasında bir gerginlik de başlamış oluyordu. Bu elçilerin geri dönüşünden bir yıl sonra Halep naibinden gelen haberde; Şah İsmail'in, düşmanlarından bazı Tatar Melikleri ile savaştığı, otuz bin askerinin öldüğü ve kendisinin de yaralanarak ortadan kaybolduğu ve nerede olduğunun bilinmediği öğrenilmiş ve Sultan bu habere çok sevinmişti¹⁶.

Doğruluk derecesi şüpheli olan bu son haberin bizim için önemi ise; bu habere Memlûk Sultanı Kansuh el- Gûrî'nin çok sevinmiş olmasıdır. Yani Çaldıran savaşı öncesinde Şah İsmail'in yıpranması Sultanı memnun etmişti. Gerçekten Osmanlılar ile Safeviler'in karşı karşıya gelmesinden önce Safcviler ile Memlûkler arasında teati edilen

¹⁴ Yukarıda bahsedilen tarihte gelen elçi ayrıca güzel görünümlü bir sandığı Sultan'a takdim etmiş ve bu sandığın içinden Özbek Han'ın başı çıkmıştı. Yine İlin İyâs'ın ifade ettiği üzere Şah İsmail'in gönderdiği mektupta bazı tehditkâr beyitler vardı. Bu sebeple de Safevî elçisi ağırlandığı evden dışarıya fazlaca çıkarılmamış ve her hangi birisiyle görüşmesi de yasaklanmıştı. İbn İyâs, *Bettâ'î ez-Zuhkr*, IV, s. 219, 220, 221, 230.

¹⁵ İbn İyâs, *Bet/â'î ez-Zuh'Ur*, IV, s. 252.

¹⁶ İbn İyâs, *Bedâ'î ez-Zuhâr*, IV, s. 265-266, 271, 311.

elçilik heyetleri herhangi bir gelişine kaydedememişler ve iki devlet arasındaki ilişkiler soğuk olarak kalmıştı¹⁷. Gerçi Şah İsmail muhtemelen, özellikle gönderdiği son elçilik heyetiyle Osmanlılara karşı açacağı savaşa iştirak etmesi İçin Memlûk Sultanı'na bir teklifte bulunmuştu. Ancak el Gûri belki de İslam alemi ile kendi halkının tepkisinden çekindiği için Osmanlılara karşı mücadele eden Safeviler ile birlikte hareket edip savaşmayı reddetti¹⁸. Memlûk Sultanı Kansuh el- Gûri her ne kadar resmen Safeviler yanında yer almayı reddetmiş ise de, az sonra anlatacağımız üzere, özellikle Alâüddeve vasıtasıyla el altından Safeviler lehine bazı girişimlerde bulunacaktır.

Osmanlı ve Metniûkler'in Anadolu üzerindeki kavgalarının artması, doğuda doğrudan bir İran tehlikesinin olmaması ile alakalıydı. Bununla birlikte ne zaman doğudan bir tehlike yeniden ortaya çıksa, Osmanlılar devamlı Kahire ile yakınlaşmaya çalışıyorlardı. İşte bu sebepten 1390 yılında Bayezid Timur'a karşı Memlûk yardımını almak için Güneydoğudaki arzularını bir kenara koydu. 1470'te II. Mehmet benzer bir şekilde Kahire ile olan kavgasını. Uzun Hasan ile olan mücadelesinde Memlûk desteğini almak için bir kenara bırakıp düzeltme yoluna gitti. Çok ilginçtir ki bu değişmeyen yazgı sonucunda II. Bayezid ve çok kısa bir süre için I. Selim, Şah İsmail tarafından ortaya çıkarılan tehlike karşısında Memlûkler ile işbirliği yoluna başvurmak zorunda kaldılar. Bu arada Memlûkler ise sık sık Anadolu'daki İran yayılmasına karşı olan direnişleri organize edip destekliyorlar ve bu Osmanlı başvurularını da dikkatlice karşılıyorlardı¹⁹.

Şah İsmail üzerine yürümeye karar veren Yavuz Sultan Selim'in Memlûk Devletine gönderdiği elçi, 920 yılı Rebi'ül Evvel ayının 23'ünde (18 Mayıs 1514) Kahire'ye geldi. Osmanlı hükümdarı, Kansuh el- Gûri'ye gönderdiği mektupta; açıkça Şah İsmail üzerine yürüyeceğini söyleyerek birlikte hareket edip Safevilere karşı ittifak yapmayı öneriyordu. Bu teklif ile, artık Memlûk Devleti gelinen bu noktada bir karar vermek zorundaydı. 920 yılı Rebi'ül Ahir ayının 14'ünde (9 Haziran 1514) daha önce Osmanlı Devletine elçi olarak gönderilmiş olan Emir Akbay et- Tavîl'in de geri dönmesi ve ondan alınan bilgilerin de değerlendirilmesinden iki gün sonra, ayın 16'sında Memlûk Sultanı Kansuh el- Gûri büyük emirlerine haber salarak onları toplantıya davet etti. Akşam saatlerine kadar devam eden toplantıda Selim ile Şah İsmail arasındaki savaşta taraf olunup olunmaması ve asker gönderilip gönderilmemesi uzun uzun görüşülüp tartışıldı. Alınması gereken karar kolay bir karar değildi. Hem Memlûk Sultanı hem de Emirler alınacak olan kararın kendi devletlerinin geleceği için ne kadar önemli olduğunun farkında idiler. Çünkü her iki devlette yani hem Osmanlılar hem de Safeviler kendileri için tehlikeliydi ve bu savaştan galip çıkacak olan devletin kendi üzerlerine yürüme ihtimali de mevcut idi. Meclis bütün bunları değerlendirdikten sonra şu karara vardı: Hazırlanacak olan bir Memlûk ordusu Haleb'e gönderilecek ve bu ordu Haleb'te durarak Osmanlılar ile Safeviler arasında cereyan eden mücadelenin ne şekilde sonuçlanacağını bekleyecek ve Memlûk ordusu bu savaşa katılmayıp bunlardan herhangi birisi kendilerine saldırmayıp müdahalede bulunmadığı takdirde; tarafsız

¹⁷ S. Tansel. *a.g.e.*, s. 113.

¹⁸ Enver Zaglame, *el-Memlikfib/hsr, Kahire*, b. t. y.. s. 84; W. W. Clifford, *a.g.?n. II*. s. 272.

¹⁹ W. W. Clifford, *a.g. m. II*, s. 276.

kalacaktı²⁰. Bu kararın alınmasından sonra ayın 22'sinde (17 Haziran) Memlûk sultanı Osmanlı elçisine hila't giydirerek geri dönmesi için izin verdi. Ayrıca onun yanına hem ona refakat etsin hem de haberlerin doğruluğunu araştırsın diye Devadâr Aynal Bay'ı verdi. Gönderilen elçiye verilen mektup ile alınan karar da Osmanlı Sultanına bildiriliyordu²¹. Böylece Yavuz Sultan Selim Memlûk Devletini Safevîler karşısında yanına alamamış, ama en azından onun tarafsızlığını sağlayarak kendisini iki ateş arasında kalmaktan kurtarmıştı. Selim bu sırada çok politik davranarak, Şehzade Ahmed'in oğullarından Süleyman ve Alâeddin'in Memlûklere sığındıklarında, Memlûk Sultanının bunlara çok yakınlık göstermesini bile sineye çekerek sabırlı davranmasını bilmiş ve muhtemelen her şeyin bir zamanı ve sırası olduğunu düşünmüştür.

Osmanlı elçisinin geriye gönderilmesinden sonra, 920 yılı Cemâdî el- Ülä ayının 13'ünde (6 Temmuz 1514) Sultan daha önce alınan karar gereği büyük bir orduyu, Haleb'e gidip Osmanlılar İle Safevîler arasındaki durumu izlemek ve o bölgeyi kontrol altında tutmak üzere görevlendirdi²². Daha sonra, ise aynı ayın 27'sinde Yavuz Sultan Selim tarafından bir elçi daha geldi ve bu elçi gelirken yanında 25 hamalın taşıdığı değerli armağanlar getirmişti. Memlûk Sultanı da Selim'in bu elçisine çok itibar edip ikramda bulunmuştu. Hatta 920 yılı Recep ayının 6'sında (27 Ağustos 1514) düzenlenen askeri oyunların izlenmesi esnasında, O'nun büyük Emirlerin üstünde ve kendi yanında bir yerde oturmasına izin vermiştir. Bu törenlerin ardından büyük bir ziyafet verildi ve Sultan elçiye hila't giydirerek ona geri dönme izni verdi. Ancak bu sırada Kansuh el- Gûrî, Emirler tarafından uyarıldı. Selim'in yanında bulunan elçisi Aynal Bay geri dönmeyen elçinin gitmesine izin verilmemesi söylendi. Sultan da bu uyarıyı dikkate alarak elçiyi alıkoymuştu²³.

Aynı günlerde Kahire'de ilginç bir olay cereyan etti ki biz bu hadiseden Şalı İsmail'in boş durmayıp Memlûk Devleti'nde olup bitenlerden haberdar olmaya çalıştığını anlıyoruz. Buna göre; o sırada yeni bir Osmanlı elçisi gelmiş, Salihîyye'de iken bohçasını çaldırılmış ve dunundan haberdar edilen Sultan'm emriyle bu bohça tekrar bulunup kendisine verilmiş somada elçi Sultan'm huzuruna çıkmıştı. Ancak Sultan onu daha önce gelen Osmanlı elçisinin yanına gönderince birinci gelen elçi bu şahsın Osmanlı elçisi olmadığını söylemişti. Her şeye rağmen bir müddet Kahire'de kalan bu şahıs bir süre sonra Sultan'm çeşitli ihsanlarına nail olmuş ve izin isteyerek oradan ayrılmıştı. Ancak yolda eline geçen hediye ve paraların yansıma arkadaşına vermeyi reddedince arkadaş geriye Sultan'm yanına dönmüş ve o şahsın Osmanlı elçisi olmadığını ve tam tersine Şalı İsmail'in yanında ikamet eden bir kişi olup Şalı İsmail'in onu casus olarak Mısır'da ne olup bittiğini öğrensin diye gönderdiğini itiraf etmiştir. Bu durumun ortaya çıkması üzerine Sultan hemen emir vererek onu yolda yakalamış ve hapse koymuştur. Görüldüğü üzere Şah İsmail, muhtemelen Osmanlı ve Memlûk devletleri arasındaki bir ittifak ihtimalinden kuşkulandığı için casusları vasıtasıyla bu

²⁰ İbn İyâs, *Bedâ'i ez-Zuhâr*, TV, s. 372-373, 375-376; Nikolay İvanof, *el- Feth el-Omîânî LVU Kîtar el-Arabîyye*, Arapça tercüme; Yusuf Ataullah, Beyrut 1988, s. 59; İbrahim Ali Tarhan, *Devlet el-Memûlik el-Çerâkise*, Kabil'e 1960, s. 174.

²¹ İbn İyâs, *Bedâ' i ez-Zuhâr*, IV, s. 378, 381.

²² İbn İyâs, *Bedâ' i ez-Zuhâr*. IV, s. 381.

²³ İbn İyâs. *Bedâ'i ez-Zuhâr*; IV, s. 392.

durumdan haberdar olmak istemiştir²⁴. Bir süre sonra ise Yavuz Sultan Selim'e daha önce elçi olarak gönderilen Emir Aynal Bay'm geri gelmesi üzerine, Osmanlı elçisine değerli hediyeler verilerek kendisi geri dönmek üzere yolcu edildi. Selim'in yanından gelen Emir Aynal'dan ise; Osmanlı Sulları'nın kendisini çok iyi karşıladığı, kelimasına itibar edip ikramlarda bulunduğu öğrenildi. Ayrıca Osmanlı Sultanı'nın Emir Aynal ile gönderdiği mektup okundu. Burada Selim'in askerlerinin çokluğu ve kuvveti ile ilgili bazı böbürlenme emareleri vardı ancak Sultan bunları dikkate almadı²⁵.

Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim tahta çıktıktan sonra, daha Trabzon valisi iken mücadele etmeye başladığı Safevîlere karşı bir sefer yapmaya karar verdi. Bir müddet sonra başlanılan hazırlıklar tamamlandıca 20 Mart 1514 Pazartesi günü Edirne'den yola çıldıldı. Osmanlı ordusu Çubuk ovasına geldiğinde, Yavuz Sultan Selim Dulkadir Beg'i Alaüddevle'ye, her şeye rağmen bir mektup göndererek onu Şalı İsmail üzerine yaptığı sefere davet etti. Ancak Alaüddevle yaşlılığını bahane ederek bu teklifi reddetti²⁶. Dulkadir Beg'inin bu teklifi reddetmesi gayet tabii idi. Çünkü zaman içerisinde Osmanlılardan uzaklaşmış ve Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışını dahi tebrik etmemişti. İşte o tarihten beri ikili bir politika takip etmeye çalışan Alaüddevle, aslında çıkarları gereği Memlûk Devleti ile olan dostluğunu ilerletmiş ve çoğunlukla onların yanında yer almıştır²⁷. Bunlara ek olarak olayların gelişimine baktığımızda, daha 1512 yılında Alaüddevle'nin Kahire'ye elçisi vasıtasıyla gönderdiği hediyeler arasında Şalı İsmail'e ait olup onun tarafından Dulkadir Beg'ine hediye edilmiş olan bir hırkanın bulunması, Alaüddevle ile Şalı İsmail arasında artık dostluk tesis edildiğini ve bunun daha sonra bir ittifaka dönüştüğünü göstermektedir²⁸. Muhakkak ki Alaüddevle ile Şalı İsmail arasındaki bu dostluğun tesisinde Yavuz Sultan Selim'in, Dulkadir Beg'inin yeğeni Şahsuvar oğlu Ali Bey'i himaye etmesinin büyük payı vardı. Çünkü Alaüddevle'nin Şahrüh'u veliaht tayin etmesine kızan Ali Bey, Osmanlı Sultanı II. Bayezid'in yanına sığınmış, Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkmasından sonra da Trakya'da Çirmen Sancak Beyliğine tayin edilmişti²⁹. İşte bütün bu sebepler dolayısıyla Osmanlılardan yüz çeviren Alaüddevle Çaldıran seferi esnasında Osmanlılar ile birlikte hareket etmemiş ve özellikle Memlûk Sultanı Kansuh el Gırî'den aldığı talimat ile Osmanlı kuvvetlerine yiyecek ve hayvan yemi satışını yasaklayarak Yavuz Sultan Selim'i zor durumda bırakmıştı. Bundan başka Memlûk kuvvetleri de Osmanlılar'ın erzak taşıyan deve kollarını vurmıştı³⁰. Bu durum üzerine Selim, Kansuh el Gırî'ye

²⁴ İbn İyâs, *Bedâ'i ez-Zuhâr*, IV, s. 385, 394-395.

²⁵ İbn İyâs, *Bedâ'i ez-Zuhâr*, IV, s. 396.

²⁶ Hoca Sadettin Efendi, *TacU'l-Tevârih* IV, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Eskişehir 1992, s. 181-182; S. Tansel, *a.g.e.*, s. 31, 38, 42.

²⁷ Celâl-zâdc Mustafa, *Selim-Nâme*, s. 392-393; Refet Yinanç, *a.g.e.*, s. 95-96.

²⁸ İbn İyâs, *Bedâ'i ez-Zuhâr*, IV, s. 252. İbn İyâs yukarıda bahsedilen hırkanın Uzun Masan'dan Şah İsmail'e geçtiğini söylemektedir. Jilçilerin Kahire'ye geliş tarihi ise Refet Yinanç tarafından 1511 olarak verilmektedir. Bkz. Refet Yinanç, *a.g.e.*, s. 95-96.

²⁹ Refet Yinanç, *a.g.e.*, s. 96; M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Yavuz Sultan Selim'ın İran Seferi", *Tarih Dergisi*, XVII, S. 22, İstanbul 1968, s. 59-60.

³⁰ İbn Zülnübül, *Ahret el-Memâlfk*, s. 19; S. Tansel, *a.g.e.*, s. 110-113; Refet Yinanç, *a.g.e.*, s. 96.

mektup yazarak Alauddevle'nin yaptıklarını ona bildirmişti. Memlûk Sultanı ise ona verdiği cevapta; Alauddevle'nin emirlerine itaat etmediğini söylüyor ve gücünüz yeli yorsa siz ona engel olun ve kendisini katledin diyordu. Ancak Kansuh el Gûrî bunun ardmd?.n hiç vakit kaybetmeyerek gizlice bir elçisi vasıtasıyla Alauddevle'ye gönderdiği bir mektupla ise yaptıklarından dolayı ona teşekkür ediyor ve kendisini Scim'e karşı savaşmak üzere kışkırtıyordu³¹. Muhtemelen Yavuz Sultan Selim bütün bu olup biteni hissettiği ve Memlûk Sultanının tarafsızlığından yüzde yüz emin olmadığı için, Sivas'ta iken ordusundan 40 bin kişiyi ayırmış ve İskender Paşa oğlu komutasında, onları kendisinin arkasında Sivas ve çevresinde kalmak üzere bırakmıştı. Osmanlı Sultanının böyle bir ihtiyat kuvvetini bu bölgede bırakmasının sebeplerinden birisi Memlûk Ordusunun kendi ordusunu arkadan vurma tehlikesiydi. Diğer bir sebep ise; Osmanh-Safevî çatışması sırasında Anadolu'da çıkabilecek muhtemel bir isyanın önlenmesine yönelik bir ledbir olmasıydı³². Ancak bu ihtimallerden her ikisi de gerçekleşmedi ve Osmanlılar ile Safevîler (2 Recep 92Ü) 23 Ağustos 1514 Çarşamba günü savaşta tutuştular ve aynı gün neticelenen savaşta Osmanlılar büyük bir zafer kazanarak çıktılar³³.

Savaşın sona ermesinden yaklaşık olarak bir hafta sonra. Kahire'de cereyan etmeye başlayan hadiseler ise çok ilginçtir. Çünkü Kahire'ye, Osmanlı Ordularının Safevilere karşı galip geldiğine dair belli aralıklarla üç kez haber gelmiş olmasına rağmen. Memlûk Sultanı bu haberlerden ilk ikisine bir türlü inanmak istememiştir. Ancak her şeye rağmen sevinmiş gözükmekten de kendisini alamamıştır. İlk gelen haberle ilgili bilgiler ibn İyâs'ta aynen şu şekildedir "920 yılı Recep ayının 1 (Tunda (31 Ağustos 1514) halk arasında Osmanlı Sultanı Scim'in Şah İsmail'i hezime uğrattığı ve Erzincan ile Tebriz'i ele geçirdiği haberi yayıldı. Ancak Sultan bu habere güvenmedi ve tâki doğruluğu tespit edilinceye dek tereddüt içinde kaldı ve davul çaldırmadı. Fakat Sultan böyle bir haberin yayılmış olmasına sevindi ve bütün camilerde bu sebeple Kuran-ı Kerimler okunup hatun indirilmesini emretti. Bunun üzerine İmam cş-Şâfi'nin makamında 70, İmam el-Lcys bin Saîd'in makamında birçok halim indirildi. Aynı şekilde; ibn el-As, Almed bin Tolun, E/her ve Kahire'de bulunan bütün camilerde hatim indirildi. Bütün bu camilere, indirilen hatimlerden dolayı Sultan tarafından paralar gönderildi. Ayrıca fakirlere ziyafetler verildi." Bu haberin ardından yaklaşık iki hafta sonra, 920 yılı Şaban ayının dördünde (25 Eylül 1514) tekrar bir habercinin gelerek Selim'in Şah İsmail'i hezime uğrattığı ve Diyarbekir ile Tebriz'i ele geçirip Şah İsmail'i bir demir kafes içerisine koyarak ülkede dolaştırdığı haberini getirdiğini ancak yine Memlûk Sultanının bu bilgiye İtibar etmeyip inanmadığını görüyoruz³⁴. Anlaşılan o ki. Memlûkler bu bilginin doğru olduğunu bir türlü kabul etmek istemiyorlardı ve belki de Timur'un Bayezid karşısında kazandığı Ankara savaşı Memlûkler anısında Safevîler'in galip geleceğine dair düşünceler akla getirmişti³⁵.

³¹ İbn ZünbtÜ, *Aç/te/ el-Meinâlik*, s. 19.

³² Cclâl-zade Mustafa, *Selim-Nâme*, s. 368; M. C. Şehabeddin Tekindag, *ag.m.*, s. 59-60; Retet Yınanç. *a.g.e.*, s. 96.

³³ S. Tansel, *a.g.e.*, s. 55-60.

³⁴ İbn İyâs, *Bedâ'î ez-Zuhûr*, IV. s. 393. 396.

³⁵ W. W. Clifford, *a.g.m.* 11, s. 271.

Özellikle ikinci gelen haberdeki demir kafes ile ilgili söylentiler Ankara Savaşı ile Çaldıran Savaşı arasında kurulan ilişkinin işaretidir. Memlûk Sultam Kansuh el Gûri tarafsız gibi gözüküp el altından desteklediği Safevîlerin mağlup olduğuna dair gelen haberlere inanmak istemiyor olsa da, kendisi ile aynı mezhepten olan Osmanlıların galibiyetine sevinmiş gibi gözükerek belki de halkın baskısı ile çeşitli camilerde hatim indirilmesi emrini vermişti. Ayrıca onun bu haberlerin doğru olmadığını düşünerek bu esnada kendisini bu şekilde teselli etmiş olması da mümkündür. Ancak bir süre sonra 920 yılı Ramazan ayının üçünde (22 Ekim 1514) gelen haberciden Çaldıran Savaşı ile ilgili kesin ve teferruatlı bilgiler alındığında bu haberin doğru olduğu kabul edilmiş ve bunun sonucunda Memlûk Sultam davul çaldırmadığı gibi Memlûk Emirleri de Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim'in haşmetinden ve şiddetinden rahatsız olarak bundan sonra onun tarafından Memlûk Devleti taraflarına doğru ne olacağını merak etmeye başladılar³⁶. Aynı ayın 29'unda ise Sultan Selim'in elçisi Kahire'ye gelerek hem kazanılan zaferi haber vermiş hem de Osmanlı Sultam'ının mektubunu ve fetihnamesini Kansuh el Gûri'ye takdim etmişti- Sultan da elçiye lila'l giydirmiş, ve ona çeşitli hediyeler vermişti. Bu elçi daha sonra 920 yılı Şevval ayının 20'sinde (8 Aralık 1514) geri dönme üzere yola çıkmıştı. Bu hadiselerin görgü şahidi olan İbni İyâs ise eserinde; "Bu esnada Memlûk Sultam, Selim'in bu zaferinden dolayı kalede davul çaldırmadı ve yine Kahire'nin süslenmesi emrini vermedi, bunun sebebi de anlaşılmalıdır." diyerek Sultam'ın tavrı karşısındaki hayretini dile getirmiştir. Gerçekten bundan önceki Memlûk Sultanlarının, Osmanlıların Avrupa'da sağladığı başarılarla, İstanbul'un fethine ve özellikle Sultan Kayıtbay'ın, II. Mehmet'in Uzun Hasan'ı bozguna uğrattığında gösterdiği tepkiyi ve samimi sevinci hatırlarsak. Kansuh el Gûri'nin tavrım İbni İyâs'ın yadırgamasını garip karşılanamıyoruz³⁷. Ancak yazımızın en başında da ifade ettiğimiz üzere şartlar bu kez çok ama çok farklıydı. Çünkü artık Çaldıran Savaşı'ndan sonra Alauddevle meselesini de halleden ve onun başını Kahire'ye gönderen Yavuz Sultan Selim'in önünde kendisinin Suriye ve Mısır'a yürümesine engel olacak hiçbir tali kuvvet kalmamıştı.

Çaldıran savaşı öncesinde Osmanlı Devleti ile Memlûk Devleti arasındaki samimi olmayan yaklaşmanın şeklen olduğunu her iki devletin hükümdarı da gayet iyi biliyordu. Bu arada Memlûk Devleti ile Safevîlerin arasının da iyi olmamasına rağmen Kansuh el Gûri'nin Alauddevle'yi kullanarak el altından onlar lehine tavır alması ama tarafsız gibi gözükmesi Memlûklerin çıkarlarına daha uygun düşüyordu. Çünkü savaşı hazırlanan bu güçlerden her ikisi de Memlûk Devleti için büyük tehlike oluşturmaktaydı. Bu sebeple de muhtemelen Memlûklerin; Osmanlılar ile Safevîlerin bu mücadele esnasında birbirlerini ciddi anlamda oyalayıp yıpratacağına inanmakta idiler. Eğer bu düşünceleri gerçekleşmiş olsa idi, kendileri için büyük birer tehlike olan bu devletlerden galip geleni de bundan böyle korkular olmaktan çıkacaktı. Ancak olaylar beklenildiği gibi gelişmedi ve Osmanlılar. Safevîleri bir gün içinde hezimete uğratarak bu mücadeleden daha da güçlenmiş olarak çıktılar³⁸. Bu sebeple de Yavuz'un Şah

* İbni İyâs, *Bedâ'i ez-Zuhûr*, IV, s. 398.

³⁷ İbni İyâs, *Bedâ'i ez-Zuhûr*, IV, s. 404.

³⁸ S. Tansel, *iug.e.* s. 113-114.

Cüneyt Kanal

İsmail'e karşı kazandığı zaferi duyan Memlûk Sultanı ve Emirleri artık sıranın kendilerine geleceğinden endişe ederek çok üzüldüler ve Sultan bu üzüntüsüne bağlı olarak davul çaldırmayıp Kahire'yi de süsletmeyerek memnuniyetsizliğini açığa vurdu. Çünkü Kansuh el Gûrî Memlûk Devleti'nin bekâsının Osmanlılar ile Safeviler arasındaki mücadelenin seyrine bağlı olduğunu çok iyi biliyordu³⁹. Gerçekten de bu hadisenin üzerinden yalnızca üç yıl geçtikten sonra Memlûk Sultanı ile Emirlerinin korktuğu şey başlarına gelmiş ve Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim, izlediği siyaset ile üç yıl gibi kısa bir süre sonra Memlûk Devleti'ne son vererek bütün Suriye ve Mısır'ı Osmanlı topraklarına katmıştı.

³³ Kazını Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri". *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, VI, İstanbul 1989, s. 258.